

Een aan Alexander Cooper toegeschreven portretje van Elizabeth van Bohemen

In de verzameling portretminiaturen van het Rijksmuseum bevindt zich een klein ovaal medaillon (4,5 × 3,6 cm) met een in waterverf geschilderd damesportret van omstreeks het midden van de zeventiende eeuw, dat in de catalogus (het laatst in de editie van 1934) bij de anoniemen onder nr. 2794 is beschreven als: 'Christine, Koningin van Zweden (1626-1689) De kast geëmailleerd met bloemen en versierd met een gekroond monogram' (afb. 1 en 2).

Terwille van de zeer fraaie emailleschildering, waarin op een wit fond, rondom het in zwart uitgevoerde monogram, twaalf verschillende soorten van bloemen in heldere kleuren en uiterst fijn van tekening tot een sierlijke omlijsting zijn verwerkt, is dit kleinood thans tentoongesteld in een der vitrines van de onlangs opnieuw ingerichte poppenhuiszaal in de afdeling kunstnijverheid.

Een aantal jaren geleden kwam de vraag op of de naam van de Zweedse vorstin wel terecht aan dit portretje verbonden was. Op grond van het spiegelmonogram, waarin geen andere letter dan de E te lezen is (eenmaal recht en eenmaal spiegelbeeldig tot een elegant symmetrisch figuurtje vervlochten) en waarboven een koninklijke kroon prijkt, alsook op grond van vergelijking met andere portretten, leek de conclusie gerechtvaardigd, dat hier moeilijk iemand anders dan Elizabeth van Bohemen (1596-1662), de 'Winterkoningin', uitgebeeld kan zijn; een mening, die ook door collega's in het museum werd gedeeld, zodat binnenshuis deze naamgeving al sedert geruime tijd ingang heeft gevonden. Toch is het misschien nuttig de beslissende overwegingen

hier in het kort met enkele illustraties toe te lichten en te bevestigen.

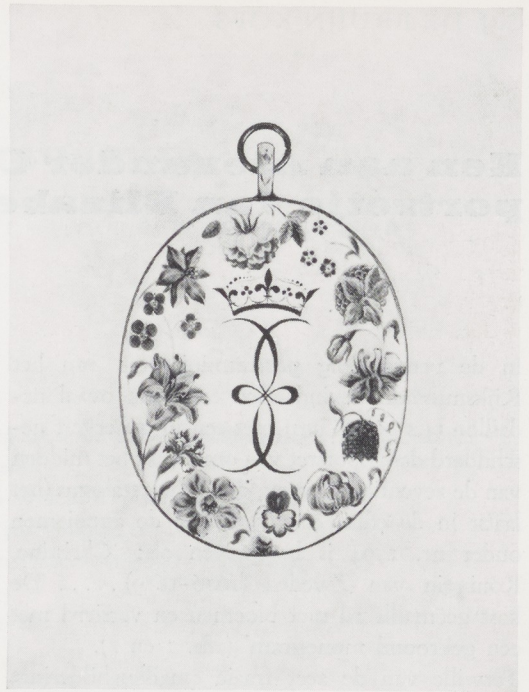
Om te beginnen is niet alleen het monogram onmogelijk met de naam Christina te rijmen, maar is ook van voldoende gelijkenis met de hoogst markante en uit talrijke portretten bekende gelaatstrekken van de Zweedse koningin geen sprake. Haar beeltenis werd o.a. door Sebastien Bourdon geschilderd (een exemplaar bevindt zich in het Nationalmuseum te Stockholm) en getekend (afb. 3). Haar verschijning, zoals Bourdon die zag, kan misschien het eenvoudigst gekenschetst worden als het vrouwelijke evenbeeld van onze Koning-Stadhouder Willem III. Dezelfde soort scherpe gebogen neus valt het meest erin op. Dit kenmerk ontbreekt in ons medaillonportretje ten enen male evenals het accent op de sterk vooruitstekende onderlip. Als vergelijkingsmateriaal met hetzelfde negatieve resultaat kunnen voorts dienen de illustraties, die Carl Nordenfalk leverde bij zijn iconografische studie betreffende Christina van Zweden¹.

Daartegenover bieden de talrijke portretten van Elizabeth van Bohemen (uit het Huis Stuart, zuster van koning Karel I van Engeland) allerlei aanknopingspunten ten gunste van onze naamgeving. Zeer bekend (want meermalen herhaald of in prent gebracht) zijn de geschilderde portretten, die al of niet eigenhandig ontstonden in het atelier van Michiel Jansz. van Mierevelt, in de tijd dat haar gemaal nog leefde, Frederik V, Keurvorst van de Palts, met wie zij de Hollandse ballingschap deelde, nadat hij in 1620 van zijn Boheemse koningstroom was gestoten.

Andere schilders die haar vereeuwigden, waren

Afb. 1. Alexander Cooper (toegeschreven). De 'Winterkoningin' Elizabeth van Bohemen. Miniatuur 4,5 × 3,6 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 2. Emaillé-decoratie, achterzijde medaillon van afb. 1. Rijksmuseum, Amsterdam.

o.m. Daniel Mijtens² en Gerard van Honthorst. In de periode na de dood van Frederik v in 1632, toen zij in Den Haag bleef wonen, vanwaar zij pas het jaar vóór haar overlijden naar Engeland ging, moet ook het portret van Gerard van Honthorst geschilderd zijn (gesigneerd maar ongedateerd), dat zes jaar geleden te Breda geveild werd als 'het portret van een jonge dame', maar waarin wij zonder twijfel een beeltenis van de vorstin in weduwendracht mogen zien (afb. 4). Evenals in sommige vroegere portretten valt hier de tooi van zeer grote parels op, die ook in ons miniatuur terugkeert.

Op de tentoonstelling 'The Orange and the Rose', Londen 1964, zag ik voor het eerst het imposante marmeren borstbeeld uit 1641, toegeschreven aan François Dieussart, toen nog in het bezit van de Earl of Craven, maar naderhand aan-

gekocht door het Victoria en Albert museum te Londen (afb. 5 en 6). Het is het enige beeldhouwde portret van Elizabeth dat bekend is, en het staat ook door de datering dicht bij ons miniatuur dan de schilderijen, die ter sprake kwamen. De vorm van het gelaat, bijzonderheden als de vorm van de neus en van de nogal forse kin, het zijn allemaal kenmerken van dit levensgrote marmeren portret, die wij in het medaillonportretje terugvinden.

Hoe de naam van Christina van Zweden ooit aan het portretje verbonden is geraakt, is ons niet duidelijk geworden. Het is afkomstig uit het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden in Den Haag en komt voor op een geschreven lijst van voorwerpen, die op last van Koning Willem I in 1816 aan genoemd kabinet werden overgedragen (Algemeen Rijksarchief), onder nr. 53 in de

Afb. 3. Sebastien Bourdon. Christina, Koningin van Zweden. Tekening in rood krijt. Musée du Louvre, Parijs.

Afb. 4. Gerard van Honthorst. Elizabeth van Bohemen. Paneel 75 x 58 cm, gemerkt links onder. Veiling verz. J. L. Henkes, Breda (P. Brandt), 12 en 13 mei 1964, nr. 22.

rubriek 'Portraits en Schilderijen': 'Een d° (d.w.z. 'vrouwenportret in miniatuur') in Email met den naamtek . . .' (volgt het spiegel-monogram van afb. 2). Geen bijzonderheden dus over wie is voorgesteld, zodat is aan te nemen dat men dit ook niet wist.

Over de maker van het portretje bestaat geen absolute zekerheid, al lijkt de naar voren gebrachte toeschrijving aan Alexander Cooper wel zeer aannemelijk³.

Een door Alexander Cooper gesigneerd mansportretje van dezelfde afmetingen en eveneens gevat in een geëmailleerd medaillon met bloemen op een wit fond, werd in 1970 te New York geveild⁴.

Alexander Cooper was een oudere broer van de meer bekende Samuel Cooper, een oomzegger van John Hoskins en leerling van Peter Oliver,

alle drie vermaarde portretminiaturisten. Hij werkte een tijdlang in Holland, waar hij in 1631 twee miniatuurtjes in profiel schilderde van Frederik v en Elizabeth van Bohemen⁵ en wat later, tussen 6 januari 1632 en 14 oktober 1633, een bijeenbehorende reeks miniaturen van de gehele Boheemse koninklijke familie, de ouders en hun tien kinderen⁶.

In of kort voor 1647 verliet hij ons land om naar Zweden te gaan, waar hij o.a. voor Koningin Christina werkte als hofschilder en in 1660 overleed. Ons portretminiatuur zou dus in elk geval vóór zijn vertrek naar Zweden, d.w.z. in de loop van de jaren 1640 geschilderd moeten zijn, wat met het kostuum en de haardracht ook heel goed te rijmen is.

In 1645 vond er op last van Prins Frederik Hendrik een betaling van honderd gulden aan

Afb. 5 en 6. François Dieussart (toegeschreven). Elizabeth van Bohemen, 1641. Marmer, hoog ca. 83 cm. Victoria and Albert Museum, Londen.

Alexander Cooper plaats⁷. Of deze betaling verband hield met ons portretje is mij niet bekend, maar wel lijkt het mij waarschijnlijk, gezien de banden die er tussen Elizabeth van Bohemen en het Stadhouders Hof bestonden, dat het portretje al oud Oranjebezit was, toen Koning Willem I er in 1816 ten behoeve van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden over beschikte.

Noten

¹ Carl Nordenfalk, *Realism and Idealism in the Roman Portraits of Queen Christina of Sweden*, *Studies in Renaissance and Baroque Art*, presented to Anthony Blunt on his 60th birthday, London–New York 1967, p. 122–129.

² O. ter Kuile, *Daniel Mijtens, Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 20* (1969), p. 65, afb. 29.

³ B. S. Long, *British Miniaturists*, London 1929, p. 79; Mr. A. Staring, *Kunsthistorische Verkenningen*, Den Haag, 1948, p. 21 (in beide gevallen als portret van Christina van Zweden).

⁴ *Veiling New York (Parke–Bernet)* 3 april 1970, nr. 75 met afbeelding in kleur.

⁵ B. S. Long, *op. cit.*, p. 80, afb. 21 en 22.

⁶ G. C. Williamson, *The History of Portrait Miniatures*, Vol. I, London 1904, p. 78 e.v.

⁷ B. S. Long, *op. cit.*, p. 79.